

ГУРМЕ-ЕСТЕТИКАТА НА КРЪСТЬО КУЮМДЖИЕВ – АЛТЕРНАТИВА НА СОЦРЕАЛИСТИЧНИЯ КРИТИЧЕСКИ КАНОН

Вихрен Чернокожев
Институт за литература – БАН

За Кръстьо Куюмджиев не мога да говоря в минало свършено време. Там, горе, Кръстьо Куюмджиев няма нужда от моята почит и уважение на ученика към учителя. През далечната вече 1976 г. бях негов пръв аспирант в Института за литература при БАН. Научното ръководство, което трябваше да осъществява спрямо мен, започна и завърши с една-единствена фраза: „Мойто момче, няма да ти помогна много, но няма и да ти преча“. Това беше.

Един-единствен път си навлякох критическия гняв на научния си ръководител. Беше ми дал да прочета в ръкопис – като знак на особено доверие – обемистата си студия за „Византийски запевки“ на Радко Радков. Цяла стихосбирка, посветена на Византия! – това изпълваше душата му с възторг. Изчетох прилежно студията и се осмелих да кажа, че поезията на Радко Радков може и да изглежда по рицарски изтънчена, красива, носталгична, но повече ми прилича на книжни цветя. Разгневих научния си ръководител не на шега, но така мисля и днес.

Ако сега Кръстьо Куюмджиев ме гледа някъде отгоре с меката си, леко присмехулна, носталгична усмивка, искам да му кажа почти с неговите думи, че имам нужда повече от него самия, отколкото от книгите, които ни остави. За какъв дявол ми е всичката мъдрост на тия книги, щом неговата скептична всеопрощаваща усмивка е само спомен. Самоубийствено живееше, като случаен гост на нашия живот, който бърза да си отиде при своите мъртви; смъртта не го плашеше. На четиридесет и няколко години вече се усещаше стар, много стар...

Думите вече нищо не значат, неговите любими критически идеи живеят сиротно в паметта на неколцина само близки приятели. Не можа да осъществи мечтата си да имат заедно с Тончо Жечев свое списание. Не доживя да види „Летописи“ на Тончо Жечев – списанието, което може би беше късен отглас на тая мечта. В днешното интернет пространство няма да откриете нито една статия от Кръстьо Куюмджиев. Неосъществено си остана и проектираното

и заявено в последните години шесттомно издание на неговите критически статии.

Защо ли към края на дните си Кръстьо Куюмджиев предпочиташе едновременно с вникванията си в Кантовата философия да твори готварски рецепти вместо критически текстове. Може би вече беше разуверен в силата на словото-творец? Неведнъж съм чувал от него онзи знаменит стих на Витеслав Незвал (цитирам, както съм го запомнил отпреди 35 години):

*„Нашият живот е тъжен като плач,
през града вървеше млад картоиграч,
нещо зло и тежко пълнеше нощта,
радост от живота, ужас от смъртта“.*

Една от любимите критически идеи на понякога болезнено екзалтираната му критическа душа беше за очовечаване не само на познанието за литературата, а изобщо на познанието. Не че понякога не е заставал и зад мними ценности като напр. партийността, „народността“ в литературата и други идеологии из социалистическата ни НРБ литература. И сега не мога да си го представя например като съветник на председателя на СБП Любомир Левчев, какъвто за кратко беше. Но в доклада си пред Методологическия семинар в Института за литература за многострадалната ни (добре че остана ненаписана под надзора на ЦК на БКП) десеттомна история на българската литература през 1977 г., когато на мода бяха различни „литературознания“: формалистично, лингвистическо, математическо, Кръстьо Куюмджиев настояваше: литературата е човекознание.

„Ние трябва да престанем да трупаме книжнина – казваше Кръстьо Куюмджиев – безплодна ученост, която се самозадоволява. Теорията е нещо, без което не можем, но тя става страшна, когато я превърнем в самоцел... Тогава от литературознанието ние прогонваме литературата“.

Ръбовете на Кръстьо-Куюмджиевата индивидуалност, неговата запомняща се полемическа дарба, дразнеха „сухите педанти на филологическата наука“. Дори и умни мъже, като Емил Манов например, който иронизираше Куюмджиевите „филигранни съпреживявания“ в критиката. Полемиките на Кръстьо Куюмджиев с Пенчо Данчев, Пантелей Зарев, Чавдар Добрев са всъщност полемики с ортодоксалния соцреалистичен критически канон. И неслучайно Кръстьо Куюмджиев пръв каза, че големият роман на Д. Димов не е „Тютюн“, а „Осъдени души“. Още през 1977 г. Куюмджиев подчерта, че „в образите на комунистите, които Димитър Димов създава в „Тютюн“, той вложи много от тая отчужденост и неприязън към света на земното, чувственото, душевното“, каквато носят идеите и абстракциите на фанатизма. Комунистите в „Тютюн“ според Кр. Куюмджиев са „пълномощници на висшата справедливост“, но тази „висша справедливост“ е студена и страшна, тя не сгрива.

За Кръстьо Куюмджиев историята на литературата не е само повест за мъртвите, изтънчено занимание на изящни умове, но и шанс човекът да отгледа и развие емоционалната си интелигентност, да усети способността си за самопознание.

Малцина знаят, че освен автор на трудове по история на най-новата българска литература, Кръстьо Куюмджиев е автор и на една малка книжка, издадена през 1992 г. в несъществуващата вече Издателска къща „Летописи“ със заглавие **„Ела, Боже, да ядем“**. **Готварските рецепти на един естет**“. Прав е близкият приятел на Кръстьо Куюмджиев Константин Терзиев, когато в предговора отбелязва, че импулсът, родил Куюмджиевите рецепти, съвсем не е от страст към готварството; той идва от много дълбоки пластове на душевността му. Преди да се превърнат в телесна храна, тези рецепти са храна за душата човешка. Един необикновен свят на теми и идеи, на върхови емоции и въображение. Кръстьо Куюмджиев написа своите рецепти като опит да възстанови паметта за сакралния смисъл на яденето и пиенето. Казваше, че който не ги преживява така, трябва да бъде гонен от кръчмата. Яденето и пиенето не като физиологична нужда, не като звероподобно разкъсване, преживяне, поглъщане, а като преживяване с ума и сърцето литургическо действо от висш етичен, божествен порядък. Макар че в някогашното кафене на Съюза на писателите най-често пиеше мента – питие, което едва ли може да мине за божествено. Неслучайно в „Ела, Боже, да ядем“ Кръстьо Куюмджиев споменава поезията и естетиката на българската кухня у Цани Гинчев или у особено близкия на сърцето му Кирил Христов.

Ако някой световно известен гурман можеше да прочете в „Ела, Боже, да ядем“, че приготвянето на качамака, боба, лютиката, рибената чорба по дунавски също е творчество, изкуство, свещен акт от висш духовен порядък, сигурно няма да проумее за какво става дума. Това „невинно и просто, но честно готварско изкуство – по думите на Кръстьо Куюмджиев – трогва душата „свс своята миловидност и скромна хубост“ повече, отколкото някоя помпозна рецепта от Елизабетинската епоха.

Кръстьо-Куюмджиевата тревога е не толкова, че изчезва българската кухня. Изчезва все повече и повече човешката взаимност, способността ни да споделяме и да сме споделени.

Рецептите на Кръстьо Куюмджиев се четат и помнят като висока есеистика, защото минават най-напред не през стомаха, а през ума и чувствата човешки. Само в безподобните рецепти на Кръстьо Куюмджиев може да прочетете например как чорбата от шаран добива неподозирана експресивност, как тя довежда сетивата до празнично състояние, изпълва душата с радост и доброта. Нормативно-заповедната, серийно произвеждана монументално-монологична естетика на соцреализма с толкова присъщото си масово столово хранене, може ли да се мери например с „дискретния чар на сармите“ у Кръстьо

Куюмджиев. Или с оная може би малко въобразена, неописуема, многогласна симфония от аромати и вкусове, оная хармония на гювеча, приготвен по свищовски. Чарът на тези рецепти е в тънката игра между дълбокия размисъл за дотегливите еднаквости в съществуването ни, за преходността на битието и иронията над суетливостите човешки. Кръстьо Куюмджиев ми подари книгата си за Кирил Христов „Певец на своя живот“ с пожелание за „голяма слава“, изписано с обичайното за неговите ръкописи винаги зелено мастило. Дори и в това той имаше подчертано свой стил. Така ми надписа в 1977 г. книгата си, макар философската му душа от векове да знае, че ехото от слава е „...лава“.

Но да се върна към есетата, наречени „готварски рецепти“. Те са писани с неповторим и неповторен стил. В тях, за разлика от соцреализма, нищо не е заповедно „единствено привилно“, там няма строго предписвани и строго надзиравани рецептурни правила за единство. Няма строго премерени позволени и непозволени властови грамажи и порции. Няма да сбъркам, ако кажа: рецептите на Кръстьо Куюмджиев са писани тук и сега и като своеобразна алтернатива на рецептите на соцреалистичната ни действителност, насочена все към утопичното *бъде-ще*. Пък и – без ирония казано – по време на „социализма“ тясното кухненско пространство беше едно от малкото достижими, на една ръка разстояние възможни пространства на свобода.

В рецептите на Кръстьо Куюмджиев живее и дее радостта от битието, волята за живот. И в същото време умората от живота по рецепта.

GOURMET AESTHETICS OF KRUSTIO KUJUMDJIEV – AN ALTERNATIVE OF THE SOCIAL REALISTIC CRITICAL CANON

✉ **Vihren Chernokozhev, Assos.Prof.**
Institute for Literature
Bulgarian Academy of Sciences
52, Shipchenski prohod Blvd., bl.17, fl.7 – 8
1113 Sofia, Bulgaria
E-mail: chernokozhev@abv.bg